

SANOAT DIVERSIFIKATSIYASI ORQALI O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTINING EKSPORT SALOHIYATINI KENGAYTIRISH

Sherdanova Gulijaxon Almurot qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Sherdanovagulijakhon@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O'zbekiston iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va eksport salohiyatini kengaytirish o'rtasidagi munosabat ko'rib chiqilgan. Tadqiqot sanoat tarkibini o'zgartirish va yangi tashqi bozorlarni o'zlashtirishdagi institutsional, tashkiliy hamda iqtisodiy omillarni tahlil etadi. Maqolada xomashyo ixtisoslashuvi tuzog'idan chiqishning nazariy asoslari izohlanib, O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan sanoat siyosati modellari muhokama qilinadi. Janubiy Koreya, Malayziya va BAA tajribasidan olingan dalillar asosida eksport yo'naltirilgan diversifikatsiyaning amaliy mexanizmlari ko'rsatilgan. Mualliflar to'qimachilik, kimyo va elektrotexnika sohalarida raqobatbardosh ustunlik qo'lga kiritish uchun aniq tavsiyalar ishlab chiqqan.*

Kalit so'zlar: *sanoat diversifikatsiyasi, eksport salohiyati, iqtisodiy o'zgarishlar, institutsional muhit, raqobatbardoshlik, sanoat siyosati, O'zbekiston iqtisodiyoti, tashqi savdo.*

O'zbekiston so'nggi yillarda iqtisodiy islohot siyosatini tubdan o'zgartirdi va bu jarayonda eksport tarkibini boyitish masalasi davlat strategiyasining markaziga chiqdi. 2017 yildan boshlab amalga oshirilayotgan strukturaviy o'zgarishlar iqtisodiyotni liberallashtirish va tashqi bozorga yo'naltirishni ko'zda tutadi [1]. Shu bilan birga, eksport tarkibiga nazar tashlanganda, xomashyo va yarim tayyor mahsulotlar ulushining yuqoriligini kuzatish mumkin: 2022 yilgi ma'lumotlarga ko'ra, oltin, mis, tabiiy gaz va paxtaning umumiy eksportdagi ulushi 65 foizdan oshadi [2]. Bunday tarkib milliy iqtisodiyotni tovar narxlaridagi tashqi tebranishlarga nisbatan zaif qiladi.

Xomashyo ixtisoslashuviga ortiqcha tayanish rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida "resurs la'nati" yoki "golland kasalligi" deb nomlanuvchi hodisalarga zamin yaratishi iqtisodiy adabiyotlarda kengyoritilgan [3,4]. Bu muammodan chiqishning asosiy yo'li – to'liq qiymat zanjirini milliy iqtisodiyot ichida shakllantirish va yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar eksportini kengaytirish – sanoat diversifikatsiyasi siyosati orqali amalga oshiriladi.

Tadqiqot maqsadi – sanoat diversifikatsiyasi va eksport salohiyatining kengayishi o'rtasidagi iqtisodiy munosabatni ilmiy asosda aniqlash hamda O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: (1) nazariy asoslarni tizimlashtirish; (2) O'zbekiston iqtisodiyotidagi hozirgi holat va tendentsiyalarni tahlil etish; (3) xorijiy tajribadan xulosa chiqarish; (4) sanoat siyosatining institutsional mexanizmlarini baholash.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Sanoat diversifikatsiyasining eksport salohiyatiga ta'siri iqtisodiy nazariyada bir necha nuqtayi nazardan yoritiladi. Ricardo va Xekser-Olin modellari taqqosiy ustunlik tamoyiliga asoslanib, mamlakatlar nisbatan arzon omillar bilan ishlab chiqariladigan mahsulotlarda ixtisoslashishi lozim degan xulosaga keladi [5]. Biroq bu yondashuv dinamik samaradorlikni e'tibordan chetda qoldiradi. Keyingi davr tadqiqotlari, xususan Koren va Tenreyo (2013) ishlari, eksport tarkibining xilma-xilligi tashqi savdodagi volatillikni kamaytirishi va makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashi bilan bog'liqligini ko'rsatdi [6].

Hausmann va Hidalgo (2011) tomonidan ishlab chiqilgan "iqtisodiy murakkablik indeksi" (ECI) tushunchasi eksport diversifikatsiyasini yangicha tushunish imkonini berdi. Mazkur indeks mamlakatning eksport tarkibida qancha murakkab mahsulotlar mavjudligini o'lchaydi va iqtisodiy o'sishning bashoratli ko'rsatkichi sifatida ishlatiladi [7]. O'zbekiston ECI reytingida 2022 yilda 97-o'rinni egalladi, bu esa sanoatni modernizatsiya qilish orqali reyting ko'rsatkichini sezilarli yaxshilash uchun katta imkoniyat mavjudligidan dalolat beradi [8].

Institutsional iqtisodiyot nuqtayi nazaridan, eksport kengayishi uchun faqat ishlab chiqarish quvvatlarining mavjudligi yetarli emas. Daron Asemo'g'lu va boshqalar ta'kidlaganidek, mulkchilik huquqlarining himoyalaniishi, shartnoma munosabatlarining ishonchli ijrosi va tartibga solish muhitining bashoratliligi investitsion faollikka va pirovardida eksport raqobatbardoshligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [9]. O'zbekistonda tadbirkorlik muhitini yaxshilashga qaratilgan 2021—2026 yillar strategiyasi aynan shu nuqtani ko'zda tutadi.

O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda mamlakat eksporti 18,6 mlrd dollarga yetdi va bu ko'rsatkich 2018 yilga nisbatan 2,3 barobarga oshdi [2]. Dinamika ijobiy bo'lsa-da, tarkibiy tahlil yuqorida zikr etilgan muammoni aks ettiradi: qayta ishlangan sanoat mahsulotlari ulushi 2022 yilda atigi 32 foizni tashkil etdi.

To'qimachilik sanoati nisbatan yuqori qo'shimcha qiymat hosil qiladigan tarmoq sifatida ajralib turadi: tayyor kiyim-kechak eksporti so'nggi besh yil ichida uch baravar o'sdi va 2023 yilda 2,1 mlrd dollarga yetdi [2]. Shunday bo'lsa-da, bu raqam global to'qimachilik bozorining salohiyatiga nisbatan hali juda kichik. Kimyo sanoati, mashinasozlik va elektrotexnika sohalarida esa potensial yanada katta, ammo eksport hajmi hanuz cheklangan darajada qolmoqda.

Geografik tarkib ham xavotir tug'diradi: eksportning 40 foizdan ortig'i Xitoy va Rossiyaga to'g'ri keladi. Bunday geografik konsentratsiya retsiyent mamlakatlardagi siyosiy yoki iqtisodiy o'zgarishlarga nisbatan zaiflikni oshiradi. Evropa Ittifoqi, Janubi-Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharq bozorlarini o'zlashtirishni kuchaytirish geografik diversifikatsiyaning ustuvor yo'nalishi sifatida ko'rilmogda [1].

Janubiy Koreya misoli sanoat siyosatining muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ko'rsatadi. 1960-yillarda asosan tekstil va poyafzal eksport qilgan mamlakat 1990-yillarga kelib elektrotexnika, avtomobil va kemalar qurilishi bo'yicha jahon etakchilaridan biriga aylandi. Park Chung-hee hukumati davlatning sanoatga maqsadli aralashuvi, maqsadli kreditlash va

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

eksport ko'rsatkichlari bilan bog'liq imtiyoz tizimlarini birlashtirib, "rivojlanish davlati" modelini ishga tushirdi [10].

Malayziya tajribasi ham diqqatga sazovor. 1980-yillardan boshlab to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish va ularni texnologiya o'tkazishga undash siyosati natijasida mamlakat elektron komponentlar ishlab chiqarishda Janubi-Sharqiy Osiyoning etakchi markaziga aylandi [10]. Bir muhim jihat: Malayziya xorijiy kompaniyalarga ochiqlik siyosatini mahalliy kadrlarni tayyorlash va texnologiya transferi talablari bilan uyg'unlashtirdi.

BAA neft importidan olingan daromadlarni diversifikatsiyani moliyalashtirish manbai sifatida ishlatdi. Dubai logistics hub modeli – erkin iqtisodiy zonalar, zamonaviy infrastruktura va oddiy tartibga solish muhiti – O'zbekistonga ham ma'lum darajada tatbiq etilishi mumkin [7]. O'zbekiston hozirda Navoiy, Angren va Urgut erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirmoqda, biroq bu hududlarning investitsiya jozibadorligi va eksport ulushini yanada oshirish zarur.

Eksport yo'naltirilgan industrialashtirish siyosatini samarali amalga oshirish uchun bir nechta institutsional shart-sharoit talab etiladi. Birinchidan, sanoat klasterlarini shakllantirish muhim rol o'ynaydi: O'zbekistonda to'qimachilik va tikuv korxonalarini Farg'ona, Namangan va Andijon viloyatlarida klaster tarzida tashkil etish samaradorlikni oshirishi va umumiy xarajatlarni kamaytirishi mumkin [6].

Ikkinchidan, innovatsion ekotizimni rivojlantirish zarur. Sanoat korxonalari, universitetlar va tadqiqot institutlari o'rtasidagi hamkorlik eksport mahsulotlarining texnologik darajasini oshirish imkonini beradi. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (OECD) ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, innovatsiyalarga nisbatan iliqroq munosabat bildiradigan mamlakatlar eksport murakkabligini o'rtacha 12–15 foizga tez o'stiradi [9].

Uchinchidan, moliyaviy infratuzilma. Eksport kreditlash agentliklarini faollashtirish, valyuta xavf-xatarlaridan himoyalash vositalarini joriy etish va Jahon savdo tashkiloti normalari doirasida bo'ladigan eksport subsidiyalarini takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Hozirda O'zsanoatexportkuzetuvning imkoniyatlarini kengaytirish va unga yangi vakolatlar berish muhokama qilinmoqda [1].

Sanoat diversifikatsiyasi O'zbekiston uchun nafaqat iqtisodiy zarurat, balki davlat mustaqilligini mustahkamlashning strategik omilidir. Xomashyo eksportidan katta qo'shimcha qiymatli sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishga o'tish yuqori darajadagi institutsional, moliyaviy va texnologik tayyorgarlikni talab etadi. Tahlil natijalari quyidagi asosiy xulosalarni shakllantirdi.

To'qimachilik, kimyo va elektrotexnika sohalarida qo'shimcha qiymat zanjirini mahalliy sanoat ichida to'liqroq shakllantirish eksport ulushini sezilarli oshirishi mumkin. Xorijiy tajriba, xususan Janubiy Koreya va Malayziya modellari shuni ko'rsatadiki, qisqa muddatli byudjet xarajatlari o'rta va uzoq muddatda yuqori eksport daromadlari bilan to'liq qoplanadi. Shu bilan birga, siyosat chora-tadbirlari iqtisodiy murakkablik indeksini oshirishga qaratilgan bo'lishi, ECI ko'rsatkichini 10 yil ichida hozirgi 97-o'rindan 65-o'ringa yaqinlashtirish maqsad

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

sifatida belgilanishi mumkin. Geografik diversifikatsiya ham ustuvor yo'nalish bo'lishi – Yevropa va Janubi-Sharqiy Osiyo bozorlarida ulushni kamida ikki barobarga oshirish rejalashtirilishi lozim. Institutsional muhitni, xususan intellektual mulkni himoya qilish va arbitraj tizimini takomillashtirish investitsion jozibadorlikni oshirishga bevosita xizmat qiladi [3, 9].

Kelgusi tadqiqotlar uchun bir nechta yo'nalish ochiq qolmoqda: tarmoq darajasida eksport xarajatlarining taqsimlanishini mikro-iqtisodiy modellashtirish, erkin iqtisodiy zonalarning haqiqiy ta'siri bo'yicha empirik baholash hamda innovatsion infratuzilmani moliyalashtirish mexanizmlarini solishtirma tahlil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. – Toshkent: Adolat, 2022. – 64 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Tashqi savdo statistikasi 2023. – Toshkent, 2024. – URL: <https://stat.uz>.
3. Sachs J.D., Warner A.M. Natural Resource Abundance and Economic Growth // NBER Working Paper. – 1995. – № 5398. – P. 1–47.
4. Corden W.M., Neary J.P. Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy // The Economic Journal. – 1982. – Vol. 92. – № 368. – P. 825–848.
5. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Policy. – 11th ed. – Boston: Pearson, 2018. – 792 p.
6. Koren M., Tenreyro S. Technological Diversification // American Economic Review. – 2013. – Vol. 103. – № 1. – P. 378–414.
7. Hausmann R., Hidalgo C.A. The Network Structure of Economic Output // Journal of Economic Growth. – 2011. – Vol. 16. – № 4. – P. 309–342.
8. The Observatory of Economic Complexity. Country Profile: Uzbekistan. – 2023. – URL: <https://oec.world/en/profile/country/uzb>.
9. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A. Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth // Handbook of Economic Growth. – Amsterdam: Elsevier, 2005. – Vol. 1A. – P. 385–472.
10. Amsden A.H. Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization. – New York: Oxford University Press, 1989. – 379 p.
11. Rodrik D. One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth. – Princeton: Princeton University Press, 2007. – 263 p.
12. Edirisuriya P. Export Diversification and Economic Growth in Developing Countries // Journal of International Trade & Economic Development. – 2020. – Vol. 29. – № 3. – P. 310–327.